

SUURET ODOTUKSET VAI TURHAT TOIVEET?

AKATEEMISET GENERALISTIT
VUOSITUHANNEN VAIHTEEN
TYÖMARKKINOILLA

Generalistialoilta valmistuneilla oman paikan etsiminen on ongelmallista, koska heidän tutkintonsa ei johda suoraan tiettyyn ammattiin, vaan koulutusta on osattava soveltaa eri alueille. Ennen 1990-luvun alun syvää lamaa akateemisten generalistien työura oli kuitenkin taattu. Artikkelissa kuvatun tutkimuksen perusteella on löydettävissä viisi erilaista generalistien työuratyyppiä: pysyvä, nousujohteinen, liikkuva, katkonainen ja yrittäjäyshenkilön työura.

ANNE ROUHELO & SIRKKU RAUTAKILPI

”Kouluta vain tyttö itseäsi, että pääset helpommalla elämässä ja saat hyvän ammatin” - lause vanhemmiltani kannusti jatkamaan myös silloin, kun teki mieli heittää hanskat naulaan, kun ei tahtonut sopeutua vieraan maan oloihin ja koti-ikäväkin nakersi mieltä. Johtotähtenä ajatus valmistumisesta, diplomista, hyvästä työpaikasta ja urasta Suomessa helpotti sulkemaan silmät huonetoveiksi pyrkiviltä torakoilta, pitkän linjan teija leipädieetiltä.” (Nainen FK, TT4828)

Työ on toimeentulon edellytys. Paitsi toimeentuloa, työ merkitsee asemaa yhteiskunnassa, sosiaalista statusta, mielekästä tekemistä ja ehkä jopa elämäntehtävää. Työn katsotaan olevan yhtäältä perustuslaillinen oikeus ja toisaalta kansalaisen velvollisuus. Työ on kuitenkin muuttamassa muotoaan. Perinteinen palkkatyö tulee vähenemään ja epätyypilliset työsuhteet ja työttömyysjaksot lisääntymään. Työelämän muutos näyttäytyy epävarmuutena ja epäjatkuvuutena. (Lindqvist & Manninen 1998, 68.) Kasvavien työmarkkinavaatimusten ja työvoiman sisäisen kilpailun kiristymisen myötä yksilöt joutuvat järjestämään arkensa ja elämänsä uudella tavalla (Suikkanen, Linnakangas & Martti 2002, 116).

Työn saamisen eteen nähdään vaivaa. Perin-

teinen keino varmistaa työn saanti on ollut hankkia koulutusta. Koulutuksen lisäksi on useimmiten tarvittu työkokemusta ja verkostoja. Tietyn koulutuksen läpikäyminen on kuitenkin antanut aiheen odottaa hyvää työpaikkaa, turvattua taloudellista toimeentuloa, tiettyä sosiaalista asemaa ja lähiympäristön arvonantoa. Näitä on kutsuttu koulutuslupauksiksi. Koulutuksen markkina-arvo¹ on puolestaan punnittu työmarkkinoilla.

Koulutus pystyi melko hyvin pitämään nuo lupauksensa akateemisten työntekijöiden osalta aina 1990-luvun lamaan saakka. Laman aikana ja jälkeen akateemiset joutuivat kyseenalaiseen koulutuksensa arvon. Työllistyminen monimutkaistui ja työurat pirstaloituivat. Työurien pirstaloitumisen voi nähdä olevan osa limittäiseen elämänsäkulun malliin siirtymisestä, jossa työttömyyskin on vain yksi vaihe muiden joukossa.

Anne Rouhelo

Sirkku Rautakilpi

(Suikkanen 1997, 168.) Erityisesti akateemiset generalistit² kohtaavat työllistymisvaikeuksia.

Generalistialoilta valmistuneilla oman paikan etsiminen on ongelmallista, koska heidän tutkimintonsa ei johda suoraan tiettyyn ammattiin, vaan koulutusta on osattava soveltaa eri alueille. Alkuvaiheen työttömyyden on todettu olevan yleistä varsinkin niillä generalisteilla, jotka työllistyvät julkiselle sektorille. Vaikka työpaikka löytyisikin, niin työllistyminen ei kuitenkaan aina ole kovin tarkoituksenmukaista. Monet generalistialoilta valmistuneet työskentelevät varsinkin työuransa alussa sellaisissa tehtävissä, jotka eivät vastaa koulutusta. Epätarkoituksenmukaiset tehtävät ovatkin suhteellisesti yleisempiä aloilla, joissa suoraan koulutusta vastaavia työtehtäviä ei ole. (Suutari 2003, 21, 23, 57, 60; ks. myös Manninen & Luukannel 2002.) Hyvässä taloudellisessa tilanteessa alkuvaiheen etsintä ei välttämättä ole ongelma, mutta huonossa suhdannetilanteessa epävarmuus voi pitkittyä (Suutari 2003, 23–24).

Akateemiset generalistit tuntuvatkin kohdanneen ensimmäisinä akateemisen koulutuksen saaneista uudet monimuotoiset työmarkkinat. Heidän kokemuksensa ja menestyksensä näillä uusilla koulutuksen riskimarkkinoilla voivat olla indikaattorina muiden akateemisten työurien uudelleen muotoutumisessa, sillä työelämän muutosten on todettu näkyvän generalistityyppisissä tehtävissä nopeammin kuin hitaammin muuttuvissa professioissa (Haapakorpi 2000, 20). Tämän vuoksi mielenkiintomme kohdistuu heihin.

Artikkelissamme kysymme, onko epävarmuus-

desta tullut akateemisten generalistien työuria karakterisoiva piirre? Ja mikäli näin on, millaisin valmiuksin akateemiset generalistit kohtaavat työttömyyden työurallaan?

TUTKIMUSAINEISTOT

Tässä artikkelissa akateemisten generalistien työllistymistä tarkastellaan kahden eri aineiston näkökulmasta. Generalistien työuria tarkastelemme työurakyselyn tulosten valossa. Työurakysely koostuu Turun yliopistosta vuonna 1995 valmistuneiden generalistien toimintahistoriaa valmistumishetkestä kevääseen 2003 asti selvittävästä kyselystä. Kysely on kohdistettu generalisteille, jotka ovat valmistuneet heti laman syvimmän aallonpohjan jälkeen³. Työurakyselyssä tarkastellaan sitä, mitä valmistumisen jälkeen on tapahtunut. Millainen työura generalisteille on ehtinyt muodostua? Onko heillä ollut siirtymiä työmarkkinoiden ulkopuolelle esimerkiksi työttömyyden vuoksi?

Kysely lähetettiin 164:lle ylemmän korkeakoulututkimuksen humanistisesta, yhteiskuntatieteellisestä ja kasvatustieteellisestä tiedekunnasta suorittaneelle generalistille. Kyselyyn vastasi 84 (51 %) generalistia⁴. Neljä kyselyn palauttanutta oli vastannut olennaiseen toimintahistoriaa koskevaan kysymykseen puutteellisesti, joten heidän vastauksensa jätettiin pois aineistosta. Näin ollen tarkasteltavia työuria jäi jäljelle 80. Kyselytutkimukseksi määrä on vähäinen, mutta tarkasteltavien henkilöiden osalta on työuraa kuitenkin

TAULUKKO 1 GENERALISTIEN TOIMINTAHISTORIAA KOSKEVAT KYSYMYKSET

Työllisyysjaksot	<ul style="list-style-type: none"> ┆ Työnantaja ┆ Ammatti ┆ Toimiala ┆ Toimiasema ┆ Työsuhteen laatu ┆ Työn ja koulutuksen vastaavuus ┆ Työllistymiskanava ┆ Työllisyysjakson kesto
Työvoiman ulkopuolella olo	<ul style="list-style-type: none"> ┆ Työttömyys ┆ Päätoiminen opiskelu ┆ Perhevapaa ┆ Pitkä sairausloma ┆ Muu syy työvoiman ulkopuolella toimimiseen ┆ Työvoiman ulkopuolella toimimisen kesto

kuvattuna melko hyvin noin kahdeksan vuoden ajalta valmistumishetkestä alkaen⁵.

Elämäkerta-aineiston avulla tavoitellaan yksilöiden kokemuksia työttömyyden kohtaamisesta. Elämäkerta-aineisto koostuu 25:stä työttömän akateemisen generalistin elämäkerrallisesta kirjoituksesta. Vuoden 1993⁶ aineisto koostuu 13:sta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston ja Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliiton yhteistyönä 1993 keräämään kilpakirjoitusaineistoon *Työttömän tarina* saapuneesta akateemisten generalistien kirjoituksesta. Vuoden 2003⁷ aineisto koostuu kyseisenä vuonna kerätystä akateemisten työttömien generalistien elämäkerrallisista kirjoituksista.

Artikkelissa esitellään ensin generalistien työuria ja niillä esiintyvää (epä)vakaisuutta. Tämän jälkeen tarkastellaan akateemisten generalistien valmiutta kohdata työttömyys ja valmiudessa tapahtunutta muutosta vuodesta 1993 vuoteen 2003. Lopun yhteenvedossa pohdimme työelämän muutostuulia ja generalistien asemaa muutosten keskellä.

GENERALISTIEN URAPOLUT

Vuonna 1995 valmistuneiden generalistien urakulkua ja uralla tapahtuneita siirtymiä seurattiin valmistumishetkestä kyselyajankohtaan kaikkiaan noin kahdeksan vuoden ajalta. Tarkastelun perusteella löydettiin viisi erilaista tyouratyyppeä: pysyvä, nousujohteinen, liikkuva, katkonainen ja yrittäjyyshenkinen työura (ks. taulukko 2).

Noin puolet (39/80) tyourakyselyyn vastanneista generalisteista oli **pysyvällä työuralla**. Pysyvälle työuralle on tyypillistä, että työtehtävät ovat samoja tai samantyyppisiä (lähes) koko työuran ajan. Lisäksi useimmiten myös työnantaja pysyy samana. Muutamilla tähän tyouratyyppiin luokitelluista generalisteista työtehtävät olivat pysyneet suunnilleen samoina, mutta työnantajat vaihtuneet. Kuusi henkilöä on ollut täysin samoissa tehtävissä samalla työnantajalla koko kahdeksanvuotisen työuransa ajan. Molemmat sukupuolet työllistyivät pysyvälle työuralle yhtä usein. Pysyvä työura on todettu tyypilliseksi akateemisesti koulutettujen tyouratyypiksi myös muissa tutkimuksissa. Kivisen, Nurmen ja Kaner-

TAULUKKO 2 GENERALISTIEN URATYYPIT

Uratyyppi	Uran piirteet	Työttömyys
Pysyvä työuran = 39/80 naisia 27/54 miehiä 12/26	Työtehtävät samoja tai saman tyyppisiä melkein koko uran. Monilla myös sama työnantaja melkein koko uran ajan.	Pääosin kitkatyöttömyyttä (n=12)
Nousujohteinen työura n = 19/80 naisia 10/54 miehiä 9/26	Työuralla edetään esimies asemaantai ylempiin johtotehtäviin.	Pelkästään kitkatyöttömyyttä (n = 8)
Liikkuva työura n = 10/80 naisia 9/54 miehiä 1/26	Vaihdetaan työtehtäviä ja työnantajaa.	Pääosin kitkatyöttömyyttä. (n = 6)
Katkonainen työura n = 8/80 naisia 6/54 miehiä 2/26	Useita työttömyyskausia tai muista syistä suuren osan (väh. kolmasosan) työurastaan työmarkkinoiden ulkopuolella.	Kitkatyöttömyyden lisäksi työttömyyttä myös työuran myöhemmässä vaiheessa. (n = 8)
Yrittäjyyshenkinen työura n = 4/80 naisia 2/54 miehiä 2/26	Freelancetyöt tai yrittäjyys yhdistettynä muihin työsuhteisiin tai työmarkkinoiden ulkopuolella olemiseen.	Ei työttömyyttä.

von (2002, 43–44) tutkimuksessa enemmistö korkeakoulutetuista oli pysyvällä työuralla. Toisin heidän tutkimuksessaan pysyvän työuran kriteerit erosivat osin tämän tutkimuksen kriteereistä. Pysyvän uran kriteerinä olivat vähäinen työantajan vaihto ja/tai se, että työsuhteet olivat kyselyhetken (neljä vuotta valmistumisen jälkeen) aikaan pääsääntöisesti vakituisia.

Vaikka generalisteilla onkin pysyvä työura, niin silti työurat eivät olleet täysin vakaita. Työelämän epävakautumisen yhdeksi indikaattoriksi on nostettu epätyypillisten työsuhteiden lisääntyminen. Epätyypilliset työsuhteet näkyivät myös tämän tutkimuksen pysyvällä työuralla. Joka toisella pysyvän työuran omaavista oli yli puolet työsuhteista määräaikaaisia ja kahdellatoista henkilöllä kaikki työsuhteet kahdeksan vuoden ajalta olivat määräaikaaisia. Osalla määräaikaaisuudet koskivat samoja tehtäviä samassa yrityksessä, osalla eri tehtäviä samassa yrityksessä ja osalla määräaikaaisuudet liittyivät työpaikan vaihdokseen⁸.

Määräaikaisten työsuhteiden riskialttius pyryviin työsuhteisiin verrattuna ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Ensinnäkin määräaikaisten työsuhteiden on yleensä todettu olevan varsin tyypillisiä työuran alussa⁹. Vastavalmistuneiden kohdalla määräaikaiset työsuhteet voivat heijastaa niin sanottua sijoittumiskitkaa. Nuoret vasta etsivät paikkaansa työmarkkinoilta, eivätkä heti sitoudu ensimmäiseen työtehtävään tai työpaikkaan (Rinne 1998). Myös työnantajat palkkaavat vastavalmistuneita mielellään määräaikaisiin työtehtäviin testatakseen heidän osaamistaan. Toisaalta määräaikaiset työsuhteet eivät ole enää pelkästään työuran alkuvaiheen ongelma, vaan niihin työllistytään enenevässä määrin myös työuran myöhäisemmissä vaiheissa.

Työttömyys tai sen uhka luo epävarmuutta ja työurien epävakaisuutta. Kaksitoista pysyvän työuran generalistia oli ollut työttömänä työuransa aikana. Työttömyyskausien määrä vaihteli yhdestä kolmeen ja työttömyyden kesto kahdesta kuukaudesta melkein kahteen vuoteen. Työttömyyttä esiintyi suurimmaksi osaksi työuran alussa reilun kahden vuoden sisällä valmistumisesta. Tätä alkuvaiheen työttömyyttä ennakoitiinkin työurilla esiintyvän, sillä valmistumisen jälkeinen alku- tai kitkatyöttömyys on korkeakoulutettujen leimallisin työttömyyden laji¹⁰.

Haapakorpi (2000, 22) on todennut, että akateemisesti koulutettujen urakehitys noudattelee

pitkälle perinteistä uratikapuumallia. Akateemisille on tyypillistä ensinnäkin siirtyminen työtehtäviin ja työpaikkoihin, jotka ovat samantapaisia kuin aiemmin, lisäksi nousujohteinen uraprofiili sekä sisäisten työmarkkinoiden käyttö. Nousujohteinen uraprofiili näkyi tässäkin tutkimuksessa ja **nousujohteinen ura** oli toiseksi yleisin uratyyppi. Nousujohteisella työuralla edettiin esimiesasemaan tai ylimpiin johtotehtäviin. Generalisteista noin neljäsosalla oli nousujohteinen ura.

Nousujohteinen ura oli tyypillisempi miehille (35 %) kuin naisille (19 %). Tämä ei liene mikään yllätys, sillä naisten ja miesten työurien on todettu rakentuvan eri tavoin. Työmarkkinat ja siten myös urakehityksen edellytykset ovat eriytyneet sukupuolen mukaan. (Haapakorpi 1998; Vanhala 1986.) Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan naisten mahdollisuus nousujohteiseen uraliikkuvuuteen on puolta pienempi kuin miesten. Koulutus parantaa naisten mahdollisuuksia hieman, mutta silti yli 11 vuotta koulutusta hankkineilla naisilla on noin 30 prosenttia pienempi mahdollisuus uraliikkuvuuteen kuin yhtä koulutetuilla miehillä. (Granqvist & Persson 1999.) Suutarin (2003, 25) tutkimuksen mukaan naiset ovat työuransa alussa pääasiassa horisontaalisesti etenevällä uralla, jossa he liikkuvat asiantuntija ja opetustehtävien välillä tai sisällä. Miehet puolestaan siirtyvät naisia useammin vertikaalisesti etenevälle johtajauralle. Syyksi naisten vähäisemmälle uranousulle esitetään niin sanottua lasikattoilmiötä, jonka on todettu estävän tai ainakin hidastavan naisten pääsyä johtoasemiin.

Työuratyyppien hieman harvinaisempi ura nimettiin **liikkuvaksi uraksi**. Liikkuvalla uralla oli tyypillistä työtehtävien ja työnantajien vaihtaminen. Kymmenen generalistia on vaihtanut sekä toimenkuvaansa, tehtäviään että työnantajaa siten, että ei voi puhua enää pysyväluonteisesta työurasta. Heidän kohdallaan ei voi myöskään puhua nousujohteisesta urasta, sillä viidellä ura on kulkenut päinvastoin (esimiestehtävistä tai ylemmstä johdosta asiantuntijatehtäviin). Yhtä miestä lukuun ottamatta liikkuvaa työuraa kulkevat olivat naisia.

Koulutustason ja iän on todettu vaikuttavan liikkuvuuteen. Korkeasti koulutettu väestö vaihtaa toimipaikkaa muihin työllisiin verrattuna useammin. Suhdanteet vaikuttavat liikkuvuuteen siten, että liikkuvuus on alimmillaan korkean työttömyyden aikana ja suhdanteiden parantuessa liikkuvuus lisääntyy. (Virtaharju 2002, 22–30.) Am-

matin ja toimialan vaihtamisen voidaan nähdä kuvastavan paitsi tuotannon rakenteessa ja työvoiman kysynnässä tapahtuvia muutoksia niin myös yksilötasolla koettua epävarmuuden lisääntymistä. On todettu, että karkeasti ottaen reilu kymmenes alle 40-vuotias vaihtaa, joko omasta halustaan tai pakosta, ammattiaan muutaman vuoden välein. Kaikenlainen liikkuvuus on työmarkkinoilla kasvamassa. Yhä useamman on sopeuduttava työuran aikaisiin siirtymiin, sillä monille siirtymät ovat työmarkkinoilla selviytymisen ehto. (Suikkanen ym. 2001, 175.)

Katkonaisiksi työuriksi on luokiteltu ensinnäkin sellaiset urat missä yksilöllä on useampia työttömyyskausia (lyhyitäkin) tai toisaalta hän on ollut muista syistä suuren osan (vähintään kolmasosan) valmistumisen jälkeisestä elämästään työmarkkinoiden ulkopuolella. Kuuden naisen ja kahden miehen työura oli luonteeltaan katkonainen. Neljällä henkilöllä pääsyynä katkonaiseen työhönsä ovat työttömyyskaudet ja yhdellä päätoiminen tutkintoon johtava opiskelu. Työttömyyden leimaamissa työurissa työttömyysjaksojen määrät vaihtelivat kuuden ja yhdentoista jakson välillä ja työttömyyden kesto 18 kk ja 46 kk välillä¹¹. Työttömyysjaksoja ilmeni vielä varsin pitkän ajan kuluttua valmistumisesta.

Lopuilla katkonaisen työuran omaavilla oli toisistaan poikkeava katkonainen ura. Yksi heistä on ollut koulutusta vastaavassa työssä noin kahden vuoden ajan ja muutoin ollut perhevapaalla, opiskellut sekä asunut ulkomailla miehen työn vuoksi. Toinen on työskennellyt apurahalla ja tehnyt freelancetöitä yhteensä vain vuoden verran. Kaikkiaan neljä vuotta hän on ollut perhevapaalla ja lisäksi opiskellut sekä ollut kolmeen otteeseen työttömänä. Viimeinen katkonaiselle työuralle luokitelluista on sinänsä erityinen tapaus, että hänellä on ollut vain kaksi lyhyttä työttömyysjaksoa ja perhevapaita kolmen vuoden verran, mutta työllisyysjaksot ovat olleet varsin katkonaisia. Hän on työskennellyt suurimmaksi osaksi muutaman kuukauden pätkissä (1–5 kk) ja yli puolet työssäoloajastaan korkeakoulutustaan vastaamattomissa tehtävissä. Kivisen, Nurmen ja Kanervon (2002, 44) tutkimuksen mukaan työttömyyskausia sisältävien työurien on todettu olevan tyypillisiä varsinkin generalisteille. Epävaakaalla hetkellisellä työuralla esiintyy työttömyyttä ja yksilöllillä on kokemusta tilapäistöihin ajautumisesta. He myös toimivat usein tehtävissä, joihin olivat ylikoulutettuja.

Naisten työmarkkina-asemat ovat valmistumisen jälkeen epävakaita kuin miesten. Naisten työurat jäävät miesten työuria rikkonaisuimmiksi muun muassa perhesyiden takia. (Kivinen, Nurmi & Kanervo 2002, 40.) Perhevapaiden mahdollisuus voi olla yksi nuorten naisten työllistymistä haittaava tekijä. Perhevapaiden merkityksestä naisen urakululle on esitetty erilaisia tulkintoja riippuen muun muassa perhevapaiden ajallisesta sijainnista urakululla. Työnantajan suhtautuminen perhevapaisiin voi vaihdella sen mukaan onko perhevapaita odotettavissa lähitulevaisuudessa, vai ovatko ne jo takanapäin. (Granqvist & Persson 1999.)

Viimeinen generalistien uratyyppejä nimettiin **yrittäjyyshenkiseksi uraksi**. Yrittäjyyshenkiseksi uraksi on luokiteltu ne urat, joissa freelancetyöt tai yrittäjänä toimiminen liittyyvät muuhun toimintaan. Tällainen ura oli neljällä vuonna 1995 valmistuneella. Kahdella naisella on freelancetöitä yhdistettynä muihin työsuhteisiin tai työmarkkinoiden ulkopuolella olemiseen. Kahdella miehellä puolestaan on omaa yritystoimintaa ja he ovat olleet esimies- tai johtoasemassa melkein koko työuransa. Yrittäjyyshenkisen uran oli työturvallisuudesta harvinaisin, kuten myös yrittäjyyden ura Kivisen, Nurmen ja Kanervon (2002, 44) tutkimuksessa. Heidän tutkimuksessaan yrittäjyyden ura oli tyypillisin kauppatieteilijöillä. Manninen ja Luukannel (2002, 90) ovat puolestaan todenneet, että humanisteille on ominaista perinteisessä palkkatyösuhteessa olemisen lisäksi erilaiset osa-aikatyön, freelancer-työn, opiskelun ja kotona olemisen yhdistelmät. Tämä kuvaa hyvin työn ja muiden elämäntoimintojen liittymistä.

AKATEEMISEN TYÖTTÖMYYDEN ENSI PURAISU

1990-luvun alun lama muutti työmarkkinoita radikaalisti ja osittain myös pysyvästi. Täystyöllisyyden unelma alkoi vaikuttaa saavuttamattomalta ja työttömyysluvat pysyivät korkeina laman jälkeen. Työttömyydestä keskusteltiin ja kirjoitettiin paljon. Tähän ajan ilmapiiriin osui myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kilpakirjoitus *Työttömän tarina*. Kilpakirjoitukseen osallistuneiden joukko oli kirjavia ja päämääränään kirjoittajilla oli ehkä kirjoituskilpailun voitto, ehkä omien ajatusten ja tunteiden purkaminen ja julkittuominen. Näistä päämääristä huolimatta tai juuri niiden takia vuonna 1993 kirjoitetut akateemisten

generalistien (N=13) työttömyyttä koskettelevat tarinat kertovat jotain olennaista ajan hengestä ja akateemisesti koulutettujen valmiuksista vastata työttömyyden asettamiin haasteisiin. Tätä aineistoa on analysoitu useiden tarinoiden kvalitatiivisen analyysin keinoin.

Vuonna 1993 akateeminen työttömyys saavutti huippunsa. Työttömyydestä ja tulevaisuudesta kirjoitettiin julkisuudessa melko pessimistisin sävyin. Myös vuoden 1993 akateemisten generalistien kirjoituksissa pessimistisyys on vallitseva pohjavire. Usko tulevaisuuteen ja työllisyystilanteen paranemiseen on heikkoa. Osaltaan pessimistisyyttä voi selittää shokkivaikutus. Olihan akateeminen työttömyys siinä laajuudessa uusi ilmiö: "...tunnen, että yliopistokoulutuksen saaneena olen erityisen epäonnistunut, koska olen tässä jamassa. Niin sanottua akateemista työttömyyttäähän ei ole kestänyt vielä kovin kauaa." (Nainen 34 vuotta FK TT12458)

Kirjoituksissa näkyy pettymys suhteessa koulutuslupauksiin¹². Työttömyyteen suhtautuminen riippuu pitkälti siitä, mitä työ kirjoittajalle merkitsee. Onko työ pakko, toimeentulon väline, ammatti, ura, itsensä toteuttamisen keino vai elämäntehtävä/kutsumus. Suurimman pettymyksen ja katkeruuden vallassa ovat ne kirjoittajat, joille koulutuksella on vain välineellinen arvo ja joille työ merkitsee lähinnä sosiaalista asemaa ja ympäristön hyväksyntää. Ihmisen identiteetin ja aseman nähdään tällöin olevan sidoksissa nimenomaan työhön ja ammattiin: "Odotin työltäni aikuisuuden vahvistumista, itse ansaittua rahaa ja ammattitaidon oppimista. Mistä ihmeen aineksista minä rakennan sosiaalisen identiteettiäni, jos nämäkin keinot jäävät ulottumattomiini? Asiointi kaupassa, virastoissa, lääkärissä ja siellä työskentelevien ihmisten näkeminen koetteli katkerasti joka päivä: Heillä oli työ! Heillä oli ammatti! Minä olin orpo piru!" (Nainen 32 vuotta VK TT4472)

Työttömästä akateemisesta saattaa tuntua, että hänen tulisi olla hyvässä työpaikassa eikä kotona työttömänä. Kun omaa ammattitaitoaan ei kykene hyödyntämään työelämässä, seurauksena saattaa olla itsetunto-ongelmia. (Peteri 1999, 36.) Vuoden 1993 kirjoituksissa työttömyys koetaan epäonnistumiseksi: "Tunnen itseni huonoksi. Minut on sysätty syrjään, heitetty pois kelpaamattomana." (Nainen FL TT3648) Akateemisesti koulutetun ei olisi pitänyt joutua työttömäksi, ei ainakaan pitkäksi aikaa: "Kun opiskeluaikana aina

kyseltiin vain sitä, milloin valmistun, valmistumisen jälkeisissä satunnaisissa yhteydenotoissa tai tapaamisissa on kiinnostanut vain se, missä olen töissä. Sinänsä luonnollista, en kiistä sitä. Mutta koska todellisuus on kaukana mainitusta mielikuvasta, en kestä näitä viattomia uteluja ahdistumatta." (Nainen 34 vuotta FK TT12467)

Työttömyys voi tarkoittaa vertaisuuden tunteen häviämistä (Tuohinen 2000, 252). Integroituminen työmarkkinoille liitettiin kirjoituksissa selvästi identiteettiin. Identiteettiä haettiin ja rakennettiin työn ja ammatin kautta. Työttömyys katkoi näitä siteitä ja johti irrallisuuden tunteeseen: "Toisaalta – onko suurempaa yksinäisyyttä kuin yhteisöstä syrjäytyneen toivottomuus, yhteisen toiminnan, puheen ja tuen ulkopuolelle jääminen?" (Nainen 32 vuotta VTK TT4474) Työttömyysajan pelättiin myös vierottavan työstä ja johtavan hankittujen taitojen katoamiseen: "Ihmisten tapaaminen ja omasta alasta keskusteleminen on tärkeää myös siksi, että työttömänä alkaa helposti epäillä omia kykyjään. Kun tietoaan ja taitojaan ei enää tarvitse koetella päivittäin, ne tuntuvat ruostuvan. Sitä alkaa ajatella ettei enää osaa eikä muista, miten asiat töissä hoidetaan." (Nainen 33 vuotta FK TT11438)

Ympäristön suhtautuminen akateemiseen työttömään saattoi olla melko armotonta: "Ihmisten katseista hohkaa epäusko, kun sanoo heille että on työtön, ja jos vielä kehtaa sanoa että on ollut työtön viimeiset kahdeksan kuukautta niin kysymyksiä riittää." "Miten mahdollista että koulutettu ihminen ei mene työhön?" (Nainen FK TT12310) "Kesällä -91 määrällinen työsuhteeni oli loppuillaan, ja tapasin pihalla seinänaapurini, joka kyseli lomasuunnitelmiani. Vastasin jotakin työsuhteeni olevan pian päättyvässä, jolloin vanharouva kumartui puoleeni ja kuiskasi vähän järkyttyneenä: "Et kai sinäkin ole niitä velvoitetyöllistettyjä?". (Nainen 34 vuotta FK TT12463)

Vain kolmessa (3/13) kirjoituksista oli omaksettua työttömyyteen eräänlainen mukautuva suhtautumistapa. Työttömyys nähtiin näissä kirjoituksissa lähinnä alanvalinnan huonona puolena, joka oli vain osattava suhteuttaa omaan elämään: "Tilapäisen rooli on varmasti tietyllä tavalla helpompi kuin niiden, jotka putoavat kovaa ja korkealta vakituisen leipäpuun oksan katkettua. Minä olen aina tiennyt, että tämä lysti loppuu aikanaan eikä työttömyys siis ole tullut yllätyksenä. En ole

koskaan voinut rakentaa minäkuvaani edes pääasiassa tekemäni työn mukaiseksi, vaikka se on houkuttelevalta tuntunutkin, varsinkin ensimmäisinä työssäolovuosina.” (Nainen 36 vuotta FK 8150) Kaikkein pisimmälle ajatuksen työttömyydestä deterministisenä seikkana vei kirjoittaja joka totesi: ”Jollain alitajunnan tasolla kai kuitenkin valmennan itseäni jopa loppuelämän mittaiseen sapattijaksoon, jota tilapäiset työsuhteet saattavat katkoa.” (Nainen 36 vuotta FK TT8165)

Työttömyyteen oli saatettu sopeutua jo opiskeluaikana: ”Tunnen itseni etuoikeutetuksi, sillä minä olen kasvanut työttömyyteen, toisin kuin ne, jotka ovat luottaneet vakituisen työpaikkaan, säännöllisiin, aina paraneviin tuloihin ja piteneviin kesälomiin. Yhdeksän vuoden opiskeluaika totutti lyhyisiin työsuhteisiin ja säästävääseen elämään, lisäksi meitä humanisteja muistutettiin tämän tästä työpaikkojen rajallisuudesta sekä mahdollisten tulojen pienyydestä. Ei se haitannut silloin, miksi haittaisi nytkään!” ...”Ihanteenani ei ole ollut vakituinen eläkevirka, olenkin aina halunnut vaihtelua työelämäni, ja sitähan on riittänyt: parhaimmillaan olen yhden vuoden aikana saanut palkkaa kuudesta tehtävästä viideltä työnantajalta ja ehdinpä olla muutaman viikon työttömänäkin.” (Nainen 33 vuotta FK TT11435)

Koulutuksen voimaan on perinteisesti uskotu vahvasti. Yhä vieläkin Nuorisobarometrit kertovat vankkumattomasta uskosta koulutukseen (Saarela 2001, 8). Koulutus nähdään mahdollisuutena, sijoituksena tulevaan. Työttömyydestä huolimatta myös kirjoittajat uskovat koulutukseen. Toisaalta kritisoidaan jatkuvan, päämäärättömän kouluttautumisen pakkoa. Lamavuosina koulutusta tarjottiin työn vaihtoehdoksi. Yksi kirjoittajista toteaaakin sattuvasti: ”En tiedä, pitäisikö sitenkin aina vain opiskella parantaakseen mahdollisuuksiaan. Jossain mielessä jatkuvan koulutuksen periaate ärsyttää. En tietenkään luule, että yhden tutkinnon suorittuani olen ’valmis’, täysoppinut, päinvastoin. Oppimaansa pitää ajantasaistaa, koska tietoa tulee koko ajan lisää. Sitä paitsi on hienoa huomata oppivansa aivan uusiakin asioita. Mutta jotenkin koulutukselle halutaan antaa mielestäni aivan liikaakin painoa nykyaikana. Ihan kuin koulutus olisi syrjäyttämässä arvostuksissa sen paikan, joka tähän asti on kuulunut työlle.” (Nainen 34 vuotta FK TT12470)

Vuoden 1993 kirjoituksista paistaa selvästi läpi se henkinen murros, jonka lama toi mukanaan

akateemisille aloille. Akateemisten koulutususkon oli saanut kolauksen, jonka merkitystä ei vielä osattu ennustaa. Varmuudesta oli siirrytty epävarmuuden tilaan. Työttömyydestä oli tullut varteenotettava uhkatekijä ja koulutuksen arvo oli kyseenalaistettu. Tämän aineiston akateemiset generalistit olivat melko valmistautumattomia tilanteeseen. Omaan työllistymiseen uskottiin ja työttömyys tuli yllätyksenä. Kukaan kirjoittajista ei kertonut varasuunnitelmista tai aktiivisesta uusien mahdollisuuksien tai polkujen etsimisestä. He perustavat tulevaisuudentoivonsa lähinnä kansantalouden yleisen tilanteen kohoamiseen. Koulutususkon horjahduksesta huolimatta omaa työllisyystilannetta pyrittiin parantamaan lähinnä lisäkouluttautumisella.

KOHTI TYÖTTÖMYYSRISKIN HALLINTAA

Vuonna 2003 kerätty työttömien akateemisten generalistien elämäkerrallinen kirjoitelma-aineisto (N=12) toistaa osittain edellä esitettyjä ajatuskulkuja. Suhtautuminen työhön ja koulutukseen kulkee edelleen vanhoja konservatiivisia polkujaan. Koulutusta hankitaan jotta saataisiin työtä ja asema yhteiskunnassa. Korkeakoulutuksen odotetaan näissä kirjoituksissa edelleen avaavan polkuja hyviin yhteiskunnallisiin asemiin. Usko koulutukseen on vankka. Koulutuslupauksen pettäminen aiheuttaa edelleen vahvoja reaktioita: ”Tämän yhteiskunnan pyhä mantra koulutuksen kautta pärjäämisestä on osoittautunut kuplaksi. Tuttavapiirissäni on useita akateemisesti koulutettuja, jotka eivät ole saaneet ensimmäistäkään koulutusta vastaavaa työpaikkaa. On sääli, että filosofian maisterin tutkinnon suorittanut joutuu työskentelemään rakennussiiivojana tai kaupan kassana...” (Nainen 30 vuotta FM, TK5) Jotain on kuitenkin kymmenessä vuodessa muuttunut.

Koulutuksen aikana opiskelijoille on jo annettu eväitä työttömyyden kohtaamiseen. Työttömyyden uhka on ollut läsnä opiskeluaikana. Silti uhkaa ei aina otettu todesta: ”Vaikka olisihan se [työllistymisen vaikeus] pitänyt tietää ja kai siihen oli jo jotenkin varautunutkin, mutta silti harmittaa niin vietävästi!! Kyllähän meitä tavallaan varotettiin jo opiskeluaikana, mutta toisaalta sitä usko, että töiden löytyminen on vain itsestä kiinni, ja että kyllä minä siinä onnistun.” (Nainen 31 vuotta FM, TK25) Työn saannissa onnistumisen

tai epäonnistumisen katsottiin olevan ensisijassa itsestä kiinni. Laman aikana oli ollut mahdollista syyttää yleistä työllisyystilannetta ja taloudellista lamaa, nyt syyllinen löydettiin helpommin omasta itsestä.

Vaikka koulutuksen toivottiin tuovan työtä, suuri osa (7/12) kirjoittajista muistutti koulutuksella ja opiskelulla olevan muitakin päämääriä kuin työllistyminen. Koulutukseen oli alunperin hakeuduttu muin kuin työvoimapolitiittisin syin: ”Kyllähän meille jo ihan alussa oli selvää, että kilpailu paikasta auringossa tulisi olemaan kovaa. Tiesin jo alalle hakeutuessani, ettei tässä ammatissa edes tunneta läkevirkoja. Mutta kun en mitään muuta olisi halunnut edes tehdä! En voinut hakeutua esimerkiksi oikeustieteelliseen vain hyvän paikan ja palkan toivossa.” (Nainen 31 vuotta FM TK25)

Koulutus nähtiin selvemmin itsensä kehittämisenä kuin 1993 kirjoituksissa. Epävarmuus työn saannin suhteen oli pakottanut katsomaan omaa opiskelua laajemmasta näkökulmasta: ”Vaikka työ on usein ollut kiven alla ja aina epävarmuustekijöitä ilmassa en silti suostu katumaan. En helvettissä opiskellut vain työpaikkaa varten, vaan elämää.” (Mies 43 vuotta VTK TK39) Toisaalta myös työn suhteen asetettiin suurempia vaatimuksia kuin vuoden 1993 kirjoituksissa. Työtä ei nähty ensisijaisesti toimeentulon lähteenä vaan työlle asetettiin muitakin vaatimuksia. Kuten Tuohinen on todennut, työ on yhä useammalle itsensä toteuttamisen, omien kykyjen hyväksikäyttämisen ja jopa nautinnon lähde. Yhä useampi on saanut mahdollisuuden syventyä edes hetken sellaiseen työhön joka tuntuu omalta ja antaa nautinnon ja tyydytyksen tunteita. (Tuohinen 2000, 246.) Tällöin toisenlaisen työn vastaanottaminen alkaa tuntua mahdottomalta.

Kirjoittajat kritisoivat ”tyhjää” kouluttautumista ja tutkintojen hankkimista varmuuden vuoksi. Vaikka kirjoittajat ovat koulutusmyönteisiä, eivät he varauksetta usko jatkuvan kouluttautumisen ideaan: ”Tuntuu, ettei tärkeää ole niinkään koulutuksen sisältö, vaan että sitä on läpikäytynä mahdollisimman paljon. Nuoremman polven edustajilla tuntuu olevan järjestään pari kolme tutkintoa takataskussa varmuuden vuoksi. Onko tässä mitään järkeä? Ja mihin tämä kehitys oikein johtaa?” (Mies 44 vuotta FK TK37)

Vuoden 2003 kirjoituksista kuultaa elämänsuunnittelu, jossa on valmiina mietittynä erilaisia reittejä tulevaisuuden varalle. Työelämä nähtiin kamppailujen ja pelien kenttänä, jolla menestymi-

nen oli kiinni lähinnä pelitaidoista ja tietyistä ominaisuuksista, ei niinkään koulutuksesta: ”Kaikesta huolimatta uskon oman koulutukseni antamaan yleissivistykseen ja työkokemuksen kautta saamaani ammattitaitoon viestintäalalla. Koen olevani ammatillisesti oikealla alalla. Olen kuitenkin tullut realistiseksi ja tiedän, millaisilla säännöillä työmarkkinoilla pelataan. Tiedän nyt myös monia mahdollisuuksia, joiden avulla pystyn etenemään työelämässä nykyisen työsuhteeni päätyttyäkin.” (Nainen 30 vuotta FM TK5) Työttömyysaika koettiin välivaiheena, aikana, jolloin oli mahdollista toteuttaa toisenlaisia haaveita. Aika yritettiin käyttää hyväksi jollakin tapaa. Lisäkouluttautumisen lisäksi pohdittiin myös ajan sivuutta perheen perustamiselle: ”Onneksi olen vielä suhteellisen nuori. Vaikka olisikin ollut tarpeen päästä heti koulutustaan vastaavaan työhön, voin kyllä odottaa jonkin aikaa. Kun vanhat kääkät kupsahtelee ja jää varhaiseläkkeelle, on mistä valita. Nyt olisi kai ihanteellinen hetki tehdä lapset pois alta, mutta toisaalta haluaisi vielä nauttia vapaudestaan.” (Nainen 24 vuotta FM TK41)

Työ on kaikesta huolimatta vieläkin osa yksilön identiteettiä ja yhteisöllisyyden tunnetta. Ilman työtä oleva saattaa jäädä yhteisön keskipisteestä sivuun: ”Ystävät ja tuttavat puhuvat aina tavatessamme toistiaan, työkavereistaan, kiireestä, stressistä. Mistä minä puhuisin, kun vietän suurimman osan ajastani neljän seinän sisällä. Kyllä välillä on todella ulkopuolinen olo. Kuin eläisi vain puoleksi.” (Nainen 29 vuotta FM TK34) Työttömyyden pitkittymisen tai toistuvuuden takia myös akateemiset voivat olla vaarassa syrjäytyä työyhteiskunnasta (Peteri 1999, 33). Tämä tuntui olevan usean (5/12) kirjoittajan huolena. Kovin katkoksellinen ura ei näytä hyvältä työpaikkaa haettaessa.

Kaiken kaikkiaan vuonna 2003 työttömyydestään kirjoittaneet akateemiset työttömät olivat huomattavasti paremmin varustautuneet työttömyyteen kuin vuoden 1993 kirjoittajat. He olivat päätyneet omaan alanvalintaansa tietoisina siihen liittyvistä riskeistä, tutustuneet alan työllisyysnäkyymiin jo opiskeluaikana ja harkinneet useita mahdollisuuksia paitsi työllistyä, myös viettää todennäköiset työttömyysjaksot tulevaisuuden kannalta mielekkäällä tavalla. Tämä ei kuitenkaan estä heitä kritisoimasta työelämän epärealistisilta vaikuttavista vaatimuksista ja jatkuvan kouluttautumisen pakkoa. Tulevaisuudelta

toivotaan omaa alaa ja kykyjä vastaavaa työtä, jonka saamiseksi ollaan valmiita näkemään vai-
vaa. Kirjoituksista kuultaa läpi uudenlainen kil-
pailullisuus ja suunnitelmallisuus.

YHTEENVETOA

Koulutuksesta on tullut yhä vankemmin markki-
naistettua. Vaarana on koulutuksen katsominen
vain taloustieteen näkökulmasta, jossa rahamark-
kinoille soveltumaton koulutus on arvotonta. (Ball
2001, 22, 32.) Esimerkki tästä voisi olla valtioneu-
voston periaatekannanotto Toimenpideohjelma
tutkintojen suorittamiseksi tavoiteajassa
(5.5.2004): *"Tavoitteena on, että korkeakoulu-
jen toimintoja kehitetään siten, että opiskelijoi-
den on mahdollista valmistua tavoiteajassa ja
että he siirtyvät nykyistä nuorempina työmark-
kinoille sellaisiin tehtäviin, joihin edellytetään
korkeakoulututkinnon tuottamaa osaamista."*
Korkeakoulututkinnon ensisijaiseksi tehtäväksi
nähdään työntekijöiden nopea tuottaminen. Eri
asia sitten on, onko olemassa työmarkkinoita, jot-
ka avosylin vastaanottavat nämä "putkimaiste-
rit".

Koulutukselle ja tutkinnoille asetetaan hinta-
lappuja sen mukaan, minkälaista taloudellista ar-
voa kyseisen koulutuksen läpikäynyt yksilö voi
yhteiskunnalle tuottaa. Markkinat jyräävät mo-
nesti sivistyksen, tasa-arvon ja ihmisenä kasvun
periaatteet. Monet generalistialojen koulutukset
saavat tässä markkinayhteiskunnassa jopa mi-
nusmerkkisen hintalapun. Näiden alojen arvos-
tus lepääkin pohjalla, joka on käymässä aina vain
epävakaisemmaksi. Kaikkia vaaditaan tuotteista-
maan itsensä ja osaamisensa ja sitten myymään
se mahdollisimman kalliilla hyvälle ostajalle. Kun
koulutuksella ei ole rahassa mitattavaa arvoa, jou-
dutaan monimutkaisempien kysymysten äärelle.
Olemmeko valmiita tuotteistamaan ja hinnoittele-
maan kaiken inhimillisen sivistyksen? Onko si-
vistykselle ylipäätään tilaa ja tilausta markkinoi-
den jyrätessä yhteiskunnan arvomaailmaa?

Koulutuksen arvon mittaaminen työllistymi-
sellä on epävarmaa. Beckin (1999, 259) mukaan
normaali täystyöllisyys on tullut tiensä päähän.
Tällaisessa tilanteessa koulutuksen hintalappua
ei voida kirjoittaa pelkästään työn näkökulmasta.
Työstä on myös tulossa yhä harvempien herku-
kia. Samalla kun työvoiman koulutustaso nou-
see, työssäkäynti vähentyy ja työn epävarmuus
kasvaa. Koulutuksen vajaakäyttö lisääntyy, sillä

työtehtävien vaatimustaso ei nouse samaa vauhtia
työvoiman koulutustason kanssa. (Peteri 1999,
18.) Suurella vaivalla ja kalliilla hinnalla hankitun
koulutuksen arvosta realisoituu vain osa. Työn-
antaja kykenee palkkaamaan koulutetun henki-
lön vain väliaikaisesti työtehtävään, jossa työn-
tekijän ammattitaidosta pystytään hyödyntämään
vain osa. Pitäisikö siis koulutuksen merkitystä
lähteä hakemaan jälleen inhimillisen kasvun ja si-
vistyksen suunnalta? Onko niin, että pitäisi asen-
noitua oppimaan elämää, ei työtä varten? Miten
tämä voisi toteutua yhteiskunnassa, jossa kai-
kelle pitää olla hinta?

Tässä artikkelissa emme pysty vastaamaan
näihin suuriin kysymyksiin, voimme vain esittää
niitä. Mutta toivoaksemme olemme voineet va-
kuuttaa lukijat siitä, että akateemisten generalis-
tien kohdalla on selvästi havaittavissa siirtymi-
nen koulutuksellisten riskien maailmaan, jossa
työelämän epävarmuus pakottaa asettamaan kou-
lutuslupaukset kyseenalaisiksi. Akateemisesti
koulutetut eivät voi tuudittautua pysyvien työ-
suhteiden ja nousujohteisten työurien unelmaan.
Pysyviäkin työuria varjostaa määräaikaisten työ-
suhteiden aikaansaama epävarmuus ja mahdolli-
set työttömyysjaksot.

Työelämän muutoksista huolimatta asenteet
työtä ja koulutusta kohtaan ovat säilyneet kon-
servatiivisina. Toisaalta on kuitenkin havaittavis-
sa pyrkimyksiä pelata uudenlaista työttömyyden
hallinnan peliä. Kun työttömyys näyttäytyy to-
dennäköisyytenä, työttömyysjaksot voidaan ot-
taa osaksi omaa elämänsuunnitelmaa. Työttö-
myysjaksoja pyritään aktiivisemmin käyttämään
hyödyksi ja niiden aikana valmistaudutaan moni-
muotoiseen työuraan.

Uskomme tämän generalisteilla näkyvän muu-
toksen ennakoivan työelämän yleistä muuttumista
kohti vaihtoehtoisia mahdollisuuksia, riskien hal-
lintaa ja rikkonaisia elämänuria. Työ ei enää voi
olla ainoa koulutuksen tuottavuuden kriteeri.
Koska koulutus ei enää takaa työtä eikä työ enää
tuo hyvää tulotasoa eikä turvattua asemaa, on
koulutuksen merkitystä yhteiskunnassa alettava
vähitellen arvioida uusien kriteerein. Kukaan ei osaa
ennustaa, mitä kvalifikaatioita yksilön tulisi hank-
kia varmistaakseen työllisyytensä tulevaisuudes-
sa. (Beck 1999, 263.) Tämän vuoksi vastuu koulu-
tusratkaisuista on yhä useammin yksilöllä, joka
joutuu itse vastaamaan riskiyhteiskunnan haas-
teisiin.

- Ball, S. (2001). Globaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa. Teoksessa: Jauhiainen, A., Rinne, R. & Tähtinen, J. (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 1. 21–43.
- Beck, U. (1999). Työyhteiskunnan tuolle puolen. *Janus* 3/1999. 257–266.
- Granqvist, L. & Persson, H. (1999). Career mobility and gender. Teoksessa: H. Persson. *Essays on labour demand and career mobility*. Swedish institute for social research 40. Akademitryk: Edsbruk.
- Haapakorpi, A. (1998). Professionaalien uraketjut. *Sosiologia* 3, 186–198.
- Haapakorpi, A. (2000). *Nörtti, pomo ja yleismiesjantunen – akateemisten urat ja toimenkuvat*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen raportteja ja selvityksiä 33.
- Higher education and employment. (1993). *The case of humanities and social sciences*. OECD Documents. Paris: OECD.
- Hurskainen, T. (1998). *Sosiaalitieilijät työmarkkinoilla*. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia. Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos. N:o 8.
- Kivinen, O., Nurmi, J. & Kanervo, O. (2002). *Maisteriopista työuralle. Suomalaiset korkeakoulutetut eurooppalaisessa vertailussa*. Opetusministeriön Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisuja 94. OPM.
- Lampinen, O. (1998). *Suomen koulutusjärjestelmän kehitys*. Gaudeamus.
- Lindqvist, J. & Manninen, J. (1998). *Asiantuntijat tulevaisuuden tekijöinä. Asiantuntijayritysten tulevaisuuskuvat*. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Raportteja ja selvityksiä 29.
- Manninen, M. & Luukannel, S. (2002). *Humanistit työelämäpoluilla. Helsingin yliopistosta valmistuvien humanistien työelämäorientaatio, osaaminen ja työllistyminen*. Helsingin yliopisto. Humanistisen tiedekunnan julkaisuja 1/2002.
- Naumanen, P. (2002). *Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön*. Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 57.
- Peteri, S. (1999). *Askeleita akateemisille. Tutkimus korkeasti koulutettujen työllistymisen esteistä ja mahdollisuuksista*. Lapin yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu 57. Lapin yliopisto.
- Rinne, R. (1998). Akateemiset tutkinnot muuttavana työmarkkinavaluuttana. Teoksessa M-R. Järvinen, R. Rinne & E. Lehtinen (toim.) *Yliopistot ja muuttuva työelämä*. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta B:60, 13–42.
- Saarela, P. (2001). *Nuorisobarometri 2001*. Nuorisosasian neuvottelukunta, Nuora, Julkaisuja 21.
- Silvennoinen, H. (1992). *Koulutus ja työmarkkinoilla pärjääminen*. Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimusyksikön raportteja 9.
- Silvennoinen, H. (2002). *Koulutus marginalisaation hallintana*. Gaudeamus.
- Suikkanen, A., Linnakangas, R. & Martti, S. (2002). Työllisyyden muutos ja koulutuksen merkitys. *Aikuiskasvatus* 2/2002. 114–123.
- Suikkanen, A., Linnakangas, R., Martti, S. & Karjalainen, A. (2001). *Siirtymien palkkatyö*. Sitran raportteja 16. Hakapaino.
- Suikkanen, A. (1997). Loppuuko koulutuksen vaikuttavuus? Kommentteja koulutuksen merkityksestä Baumanin ja Rifkinin luomissa tulevaisuuksissa. Teoksessa Viinamäki, L. (toim.) *Opiskellako vai ei? Näkökulmia opiskelusta 1990-luvulla*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 23. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Suutari, M. (2003). *Korkeakoulutettujen työelämäurien alkuvuodet. LAASER-projektin loppuraportti*. AKAVA.
- Toimenpideohjelma tutkintojen suorittamiseksi tavoiteajassa*. Valtioneuvoston periaatekannanotto 5.5.2004. www.minedu.fi.
- Tuohinen, T. (2000). Heinäsirkka vai muurahainen? Suomalaisen työhalun psykologisilla juurilla. Teoksessa Hoikkala, T. & Roos J. *2000-luvun elämä. Sosiologia teorioita*

vuosituhannen vaihteesta. Gaudeamus, Helsinki. 238–266.

Vanhala, S. (1986). *Liikkeenjohtajien uraan vaikuttavat tekijät.* Helsingin kauppa-keakoulun julkaisuja D-80.

Virtaharju, M. (2002). *Korkeasti koulutetun väestön liikkuvuus.* Tilastokeskus. Tiede, teknologia ja tutkimus 2002:1

VIITTEET

1. Eri koulutusalojen tutkinnoilla on erilainen taloudellinen markkina-arvo, joka on heikoin perinteisillä generalistitutkinnoilla.

2. Generalistit ovat valmistuneet niiltä akateemisilta aloilta, jotka eivät valmista suoraan tiettyyn ammattiin, vaan antavat ennemminkin yleisiä akateemisia valmiuksia. Perinteiset humanistiset ja yhteiskuntatieteelliset alat (pl. opettajat ja muut tiettyyn ammattiin valmistuvat) ovat tyypillisiä generalistien aloja.

3. Työttömyys oli Suomessa laajimmillaan vuonna 1994. Tuolloin yli 27 prosenttia työvoimasta oli lyhyemmän tai pidemmän aikaa työttömänä. (Suikkanen ym. 2001, 174.)

4. Vastanneista oli humanistisen tutkinnon (FK/FM) suorittaneita 39, yhteiskuntatieteellisen tutkinnon (VTM) suorittaneita 32 ja kasvatustieteellisen (KM) tutkinnon suorittaneita 9. Kyselyyn vastanneista enemmistö oli naisia (67,5 prosenttia). Vastaajat olivat kyselyhetkellä enimmäkseen 30–40 -vuotiaita (83 prosenttia).

5. Kysely pyrittiin saamaan perinteistä kyselyä monipuolisemmaksi siten, että kaikki toimintahistorian tapahtumat tuli kuvata jakso jaksolta ja kunkin toimintahistorian yksittäisen tapahtuman osalta oli vastattava useampaan kysymykseen. Tällä pyrittiin siihen, että käytettävissä olisi mahdollisimman aukoton kuva yksilön työurasta erilaisine katkoksineen. Toimintahistoriakysymyksen tarkastelussa huomioitiin kaikki työllisyysjaksot ja syystä tai toisesta työmarkkinoiden ulkopuolella olleet jaksot.

6. N=13. Naisia 11, miehiä kaksi. Alle 30-vuotiaita yksi, 30–40-vuotiaita kuusi, yli 40-vuotiaita kolme. Kolmen kirjoittajan ikä jäi tuntemattomaksi. Humanisteja kirjoittajista oli yhdeksän ja yhteiskuntatieteilijöitä neljä. Kirjoittajista kaksi oli suorittanut lisensiaatintutkinnon. Tähän aineistoon

viitataan käyttämällä tunnusta TT ja sivunumeroa lainauksen perässä.

7. N=12. Naisia 9, miehiä 3. Alle 30-vuotiaita 3, 30–40-vuotiaita 7 ja yli 40-vuotiaita kaksi. Humanisteja kirjoittajista oli kahdeksan, yhteiskuntatieteilijöitä kolme ja kasvatustieteilijöitä yksi. Tähän aineistoon viitataan käyttämällä TK-tunnusta lainauksen perässä.

8. Tarkasteltaessa kaikkia työsuhteita kahdeksan vuoden sisällä valmistumisesta, ovat määräaikaiset työsuhteet olleet yleisimpiä, sillä niitä oli 62 prosenttia kaikista työuran aikaisista työsuhteista. Pysyviä työsuhteita oli vastaavasti 21 prosenttia.

9. Hurskaisen (1998, 65) vuonna 1990–1995 valmistuneita sosiaalityeilijöitä (sosiaalityö ja yhteiskuntapolitiikka) koskevassa tutkimuksessa kolmannes sijoittui heti valmistuttuaan vakituiseen työsuhteeseen ja yli puolet määräaikaiseen työsuhteeseen. Tässä generalistien tutkimuksessa 63 prosentilla ensimmäinen valmistumisen jälkeinen työsuhte oli kokopäiväinen määräaikainen työsuhte ja vain 16 prosentilla vakituinen kokopäiväinen työsuhte.

10. Kaikista vuonna 1995 valmistuneista generalisteista 34 (43 prosenttia) ilmoitti olleensa vähintään kerran työttömänä kahdeksanvuotisen työhistoriansa aikana.

11. Työttömyysjaksoiksi on laskettu työttömyyden lisäksi työvoimaviranomaisten määräämät työllisyyskoulutukset ja -työt.

12. Koulutetun on oikeus odottaa hyötyvänsä koulutuksestaan työmarkkinoilla työllistymisen, palkan sekä mielenkiintoisen ja haluttavan työpaikan muodossa. Koulutukseen onkin perinteisesti liittynyt lupaus ”hyvistä töistä” (Naumanen 2002, 25; Lampinen 1998, 74). Ja vaikka mielenkiintoinen työ ja hyvä palkka jäisivät saavuttamatta, korkean tason koulutus takaa kuitenkin yleensä paremmat mahdollisuudet säilyttää kerran saavutettu työpaikka (Silvennoinen 2002, 47). 1990-luvun alun laman aikana koulutus alettiin nähdä myös työttömyyden vaihtoehtona (Naumanen 2002, 87).

Artikkeli saapui toimitukseen 25.5.2004.

Se hyväksyttiin julkaistavaksi toimituskunnan kokouksessa 28.9.2004.